

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านงานหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผาของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการสรุปให้เห็นถึงปัญหา และแนวทางการแก้ไขของกลุ่มธุรกิจชุมชน เพื่อทำการศึกษาลักษณะรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา และลวดลายที่ใช้ในการตกแต่ง เพื่อจำแนกลักษณะรูปแบบและการกำหนดอายุการใช้งาน ของเครื่องปั้นดินเผา ตลอดจนการใช้สอยผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของ ผู้คนในชุมชนที่เคยผลิตเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นขึ้นมา โดยทำการศึกษากลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมด 11 ราย ซึ่งสามารถสรุปแนวทางตามวัตถุประสงค์ที่นำไปสู่การพัฒนาธุรกิจหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผา ดังนี้

1. บริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ ในจังหวัดเชียงใหม่
2. วิเคราะห์ความสอดคล้องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบในจังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและ เครื่องเคลือบในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล

ในการสรุปผลการศึกษาดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยสามารถ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. บริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและ เครื่องเคลือบในจังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษบริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ สามารถสรุปความสำคัญได้ดังนี้

- 1.1 กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ อาศัยอยู่ในเขตอำเภอหางดงคิดเป็น ร้อยละ 73 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอสันทราย อำเภอสันกำแพง มีค่าร้อยละเท่ากันคิดเป็น ร้อยละ 9

1.2 สำหรับการจัดหาวัตถุดิบของผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผาฯ ส่วนใหญ่มีการเลือกสรรวัตถุดิบจากแหล่งผลิตภายนอกเขตชุมชนคิดเป็นร้อยละ 73 วัตถุดิบที่จัดซื้อได้แก่ ดินเหนียว ดินดำ (อำเภอสันป่าตอง) ดินขาว (จังหวัดลำปาง) ส่วนการซื้อวัตถุดิบจากแหล่งผลิตภายในเขตชุมชนโดยซื้อดินเหนียวหรือดินดำมาจากบ้านป่าตาล ตำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง และการซื้อวัตถุดิบจากพ่อค้าคนกลาง คิดเป็นร้อยละ 64

1.3 สำหรับการจ้างแรงงานในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาฯ ส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 64 รองลงมาเป็นการผลิตเพียงผู้เดียว คิดเป็นร้อยละ 27 ส่วนการจ้างแรงงานสมาชิกภายในชุมชนคิดเป็นร้อยละ 18

1.4 การผลิตเครื่องปั้นดินเผา ส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการผลิตเอง ด้วยการปั้นด้วยมือ และการจ้างผู้อื่นปั้น คิดเป็นร้อยละ 55 ส่วนการปั้นโดยใช้เป็นหมุนแบบมอเตอร์ คิดเป็นร้อยละ 45 และการปั้นโดยใช้เป็นหมุนแบบหมุนมือ คิดเป็นร้อยละ 27

1.5 การบริหารจัดการสถานที่ในการปฏิบัติงาน ส่วนใหญ่นิยมใช้บ้านเป็นสถานที่ในการผลิตและจำหน่ายสินค้า คิดเป็นร้อยละ 82 รองลงมาเป็นการใช้สถานที่ของผู้ว่าจ้างคิดเป็นร้อยละ 18

1.6 ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผาฯ เป็นออกแบบโดยยึดตามรูปแบบดั้งเดิม คิดเป็นร้อยละ 100 การดัดแปลงจากผลงานของผู้อื่นคิดเป็นร้อยละ 73 และผู้ว่าจ้างออกแบบให้ผลิต คิดเป็นร้อยละ 18

1.7 การกำหนดราคาของหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผานั้น ผู้ประกอบการจะกำหนดราคาตามต้นทุนราคาของสินค้า คิดเป็นร้อยละ 100 คุณภาพของสินค้า คิดเป็นร้อยละ 73 กำลังซื้อของลูกค้าและราคาขายของคู่แข่ง คิดเป็นร้อยละ 45 และตามความต้องการของท้องตลาด คิดเป็นร้อยละ 36

1.8 การกำหนดช่องทางในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์นั้น ผู้ประกอบการใช้ร้านค้าของตนเองคิดเป็นร้อยละ 82 การจัดจำหน่ายโดยวิธีอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 64 การใช้ตัวแทนจำหน่าย คิดเป็นร้อยละ 36 และผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ คิดเป็นร้อยละ 27

1.9 ผู้ประกอบการใช้การประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านทางงานแสดงสินค้าต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ 82 ทางวิทยุชุมชน คิดเป็นร้อยละ 64 ตามตลาดนัดหรือถนนคนเดินและสื่อสิ่งพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 36

1.10 การบริหารจัดการด้านการลงทุนนั้น ผู้ประกอบการใช้แหล่งเงินทุนที่เป็นเงินออมทรัพย์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 64 ส่วนเงินออมกลุ่ม เงินทุนของผู้ว่าจ้าง และเงินออมที่ได้มาจากการเป็นวิทยากรและผู้สอนปั้น คิดเป็นร้อยละ 27

1.11 ในการวิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ SWOT Analysis สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1.11.1 จุดแข็งของการดำเนินธุรกิจ คือ ผู้ประกอบการได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ สินค้าที่ผลิตมีความหลากหลาย วัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิตมีคุณภาพ และมีการส่งเสริมการขายให้กับผู้บริโภค โดยการบริการส่งของถึงสถานที่ให้กับลูกค้าที่ซื้อสินค้าเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

1.11.2 จุดอ่อนของผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา คือ ขั้นตอนในการผลิตสินค้ามีหลายขั้นตอน ทำให้ต้องใช้เวลานานในการผลิต บุคคลที่สืบทอดทางด้านหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเริ่มลดน้อยลง ทำให้บางครั้งผลิตสินค้าไม่ทันตามความต้องการของตลาด

1.11.3 โอกาสในการทำธุรกิจหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา คือ รัฐบาลมีการส่งเสริมธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมอย่างจริงจัง มีการเปิดการค้าเสรีมากขึ้น และสินค้าของผู้ประกอบการได้รับความนิยมจากต่างประเทศสูง

1.11.4 อุปสรรคในการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการคือ สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน (เดี๋ยวแดดออกเดี๋ยวฝนตก) ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิต และการมีคู่แข่งในตลาดเดียวกันเป็นจำนวนมาก ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และจุดอ่อนตัวของผู้บริโภค เป็นต้น

2. วิเคราะห์ความสอดคล้องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบในจังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษา การวิเคราะห์ความสอดคล้องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ทราบว่าผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผา ได้นำทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินธุรกิจซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

2.1 ผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผา มีการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินชีวิต และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีชาวบ้านที่ประดิษฐ์คิดค้นในราคาประหยัดมาช่วยในการผลิตผลงานเครื่องปั้นดินเผา ด้วย

2.2 ผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผา มีการนำวัตถุดิบของท้องถิ่นเข้ามาเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตงานหัตถกรรม โดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรและวัตถุดิบอย่างประหยัด และคุ้มค่า

2.3 กลุ่มผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาเครื่องปั้นดินเผา มีการเน้นการจ้างแรงงานคนมากกว่าเทคโนโลยีหรือเครื่องจักร โดยใช้แรงงานภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้ ช่วยให้คนท้องถิ่นมีงานทำ ไม่ก่อให้เกิดปัญหาสังคม

2.4 ผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ มีเหตุผลในการประกอบธุรกิจที่คำนึงถึงการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับสภาพของผู้ประกอบการ เพื่อหลีกเลี่ยงต่อการเกิดภาวะหนี้สินใหม่ ๆ ของผู้ประกอบการ

2.5 ผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ มีความตระหนักและให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรม ความซื่อสัตย์ การไม่เอาเปรียบผู้บริโภค การมีกระบวนการผลิตที่ได้มาตรฐาน และมีความยุติธรรมต่อผู้จัดจำหน่ายและแรงงาน

2.6 ผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ มีการประกอบธุรกิจที่สร้างความมั่นใจ ไม่โลภมาก ไม่ล้ำกำไรเกินควร ไม่คดโกง และคำนึงถึงการค้าในระยะยาวเป็นหลัก โดยยึดหลักของการซื้อขาย ขาดคดโกง มาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจของตนเองด้วย

2.7 กลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ มีการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ครอบครัว และการประกอบธุรกิจ โดยการคิดวางแผนอย่างรอบคอบตลอดเวลา ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

3. เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องเคลือบในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยในเรื่องการนำความรู้ที่ได้รับมานั้น มาใช้เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ที่ได้รับจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำไปเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

3.1 ในการเผยแพร่ความรู้ทางด้านหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา ผู้วิจัยได้เชิญส่วหรือพ่อครูแม่ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน มาทำการสาธิตและให้ความรู้ทางด้านงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาให้แก่นักเรียน นักศึกษา และบุคคลที่สนใจ ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังให้คนรุ่นหลังรู้จักคุณค่าของงานหัตถกรรมและมีใจรักที่อยากจะสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่กับชุมชนท้องถิ่นของตนเองต่อไป โดยมีการจัดกิจกรรมตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โรงเรียนสาธิตราชภัฏเชียงใหม่ ฯลฯ

3.2 คณะผู้วิจัยได้มีการจัดทำโครงการช่วงรุ่นใหม่ เพื่อเป็นการสืบสานงานหัตถกรรมสาขาต่าง ๆ เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน โลหะ ฯลฯ ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการเพิ่มจำนวนของส่วและพ่อครูแม่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาต่าง ๆ และเพื่อเป็นการศึกษาวิชาชีพทางด้านงานหัตถกรรมของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ซึ่งสามารถ

นำองค์ความรู้ที่ได้รับไปประกอบเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

3.3 คณะผู้วิจัยได้มีการจัดนิทรรศการ เรื่อง มิติสัมพันธ์ศิลปวัฒนธรรมเชิงช่างขึ้น เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหัตถกรรมสาขาต่าง ๆ และการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของส่วและผู้ประกอบการ โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดงานคือ เพื่อสนับสนุนการใช้ของพื้นบ้าน ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้ โดยในการจัดงานครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการกระจายรายได้และแนะนำผลิตภัณฑ์ของส่วและผู้ประกอบการให้รู้จักกันมากขึ้น

3.4 คณะผู้วิจัยได้ทำการจัดเวทีการเรียนรู้ขึ้น เพื่อเป็นการสร้างความรู้และความเข้าใจทางด้านการพัฒนางานหัตถกรรมสาขาต่าง ๆ ตลอดจนส่วและผู้ประกอบการสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับนำไปประยุกต์ใช้กับธุรกิจของตนเอง ในการจัดเวทีการเรียนรู้ของคณะผู้วิจัย มีการจัดเวทีการเรียนรู้ขึ้นด้วยกัน 2 ครั้ง โดยการจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ 1 จะเป็นการประชุมทีมวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในการดำเนินงานวิจัย ระหว่างผู้วิจัย ผู้นำท้องถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น และนักศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องโครงการวิจัยย่อย รวมถึงกลุ่มอาชีพที่ต้องการเข้าร่วมโครงการ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ก่อนการเปิดเวทีการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมโครงการ ได้มีความเข้าใจโครงการในระดับหนึ่ง และเมื่อเปิดเวทีการเรียนรู้แล้ว ผู้ร่วมโครงการมีความเข้าใจร่วมกันมากขึ้น สำหรับการจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ 2 เพื่อให้ความรู้ในด้านการสร้างตราสินค้า และการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้รับทราบปัญหาและแนวทางแก้ไขด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยองค์ความรู้ที่ผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นได้รับนั้น จะทำให้ส่วหรือผู้ประกอบการได้มีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักถึงแนวทางการออกแบบตราสินค้าและการออกแบบบรรจุภัณฑ์มากขึ้น และสามารถช่วยส่งเสริมให้ผู้ประกอบการมีแนวทางที่ชัดเจนในการออกแบบตราสินค้าและการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ให้เป็นที่รู้จักของลูกค้ามากขึ้น

3.5 คณะผู้วิจัยได้มีการส่งเสริมให้ส่วหรือผู้ประกอบการเข้าร่วมกิจกรรมการอบรม หรือสัมมนาที่ทางภาครัฐและเอกชน ได้จัดขึ้น เนื่องจากคณะผู้วิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ส่วหรือผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทางธุรกิจการค้ามากขึ้น เช่น ความรู้เกี่ยวกับทางด้านการผลิต การจัดจำหน่าย การตลาด ตลอดจนทำให้ส่วหรือผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับนำมาปรับปรุงแก้ไขกับธุรกิจของตนเองได้อย่างเหมาะสม สำหรับกิจกรรมการจัดอบรมหรือสัมมนาที่ทางภาครัฐและเอกชน ได้จัดขึ้นได้แก่ (1) การสัมมนาเรื่อง“SMEs ไทยเข้มแข็งด้วย ICT” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์แห่งชาติ (องค์การมหาชน) SIPA สาขาเชียงใหม่(2) การบรรยาย

เรื่อง “จัดทัพ SME ก้าวไกลสู่ภูมิภาคอาเซียน” โดยธนาคารทหารไทย จำกัด มหาชน และ (3) การสัมมนาเรื่อง “โครงการสัมมนาและการประชุมเชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจสร้างสรรค์ระดับประเทศ ภายใต้แผนปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง 2555” ได้รับการสนับสนุนจากกรมทรัพย์สินทางปัญญากระทรวงพาณิชย์

3.6 คณะผู้วิจัยมีการจัดทำการประชุมสัมพันธ์ผ่านสื่อการประชุมสัมพันธ์ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการประชุมสัมพันธ์โครงการงานวิจัยต่าง ๆ และใช้เป็นฐานข้อมูลทางเว็บไซต์ในระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น และระดับประเทศสู่สากลต่อไป สื่อประชุมสัมพันธ์ที่จัดทำขึ้นได้แก่ ป้ายไวนิล สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (อินเทอร์เน็ต) สื่อสิ่งพิมพ์

4. ข้อเสนอแนะในการศึกษาผลงานวิจัยในครั้งต่อไป

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อผู้ที่มีความเกี่ยวข้องทั้งทางด้านการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาฯ คือ

4.1 ควรศึกษากระบวนการปรับตัวของอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาฯ ในจังหวัดเชียงใหม่เพื่อความอยู่รอดของอาชีพนี้ในอนาคต

4.2 ควรศึกษาแนวโน้มการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาฯ ในจังหวัดเชียงใหม่

4.3 ควรศึกษากระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตที่ใกล้เคียงในอดีต เพื่อให้สามารถผลิตผลงานเครื่องปั้นดินเผาฯ ของจังหวัดเชียงใหม่ให้มีคุณภาพ และคุณค่าใกล้เคียงของเดิมมากที่สุด

4.4 ควรมีการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอาชีพอื่น ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ตตำบล ในขณะที่เดียวกันก็ควรมีการสร้างเป็นหลักสูตรสำหรับนักเรียนด้วย

4.5 ควรมีการศึกษาความต้องการของท้องตลาด ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ที่มีผลต่อผลิตภัณฑ์แต่ละประเภท เพื่อศึกษาให้ตรงจุดความต้องการของผู้บริโภคสินค้าหรือบริการ

4.6 ควรกำหนดให้ทุกตำบลหรืออำเภอ ดำเนินกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นกระบวนการปฏิบัติจริงทุกขั้นตอน โดยไม่มีการบีบบังคับด้านเวลา เพื่อให้ทุกพื้นที่ที่ดำเนินโครงการให้สำเร็จ ตามเงื่อนไขเวลาเดียวกัน

4.7 หน่วยงานทั้งทางภาครัฐและเอกชนควรจะมีการจัดตั้งจัดหน่วยงานที่ให้ความรู้ทางด้านการสร้างตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ การตกแต่งร้าน เทคนิคการบริการและการขาย ฯลฯ ตลอดจนสร้างความตระหนักในการใช้วัสดุภายในท้องถิ่น และคำนึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวแก่ผู้ประกอบการ

4.8 ควรมีการจัดทำโครงการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างผู้ประกอบการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและผู้ประกอบการหัตถกรรมสาขาอื่น ๆ เพื่อนำข้อมูลหรือข้อคิดเห็นที่ได้มานั้น มาทำการปรับปรุงแก้ไขผลิตภัณฑ์ของผู้ประกอบการต่อไป

4.9 ควรมีการจัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพในการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยนำผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเดียวกัน มาแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ ร่วมกัน ตลอดจนให้หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนมีโอกาสเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมทางด้านทักษะความรู้ในการผลิตผลิตภัณฑ์

